

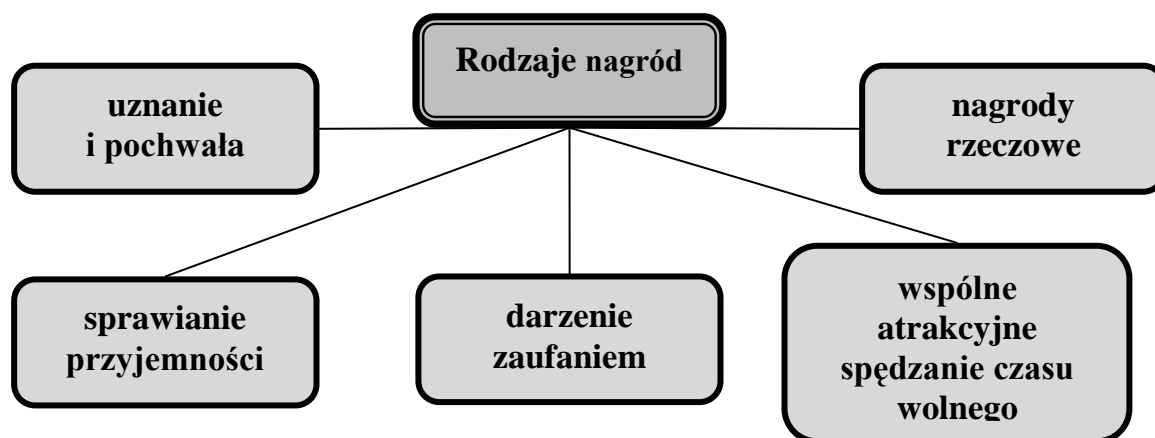
Nagrody i kary w procesie wychowawczym dzieci w młodszym wieku szkolnym

Pojęcia nagrody i kary w wychowaniu funkcjonują od zarania dziejów i należą do podstawowych we współczesnej teorii zachowania się istot żywych. Mimo, że zmieniają się metody ich stosowania, to jednak wciąż towarzyszą pracy pedagogicznej. Nagroda i kara są uważane za czynności, które pobudzają ludzi do działania. Czynnikiem dodatnim jest nagroda, zaś czynnikiem ujemnym jest kara. Posługując się odpowiednio tymi czynnikami możemy wpływać na postępowanie ludzi.

W języku potocznym *nagrodą nazywamy to, co zostało oferowane osobie, która się czymś szczególnie zasłużyła* (Ochmański, 2001, s. 13). W Słowniku pedagogicznym odnajdujemy następującą definicję nagrody: *w potocznym rozumieniu oznacza wyróżnienie, uhonorowanie kogoś czymś za coś. W tym znaczeniu nagroda jest pewnego rodzaju odpłatą za poniesiony trud, wysiłek, zaangażowanie, poświęcenie swoich korzyści dla dobra innych* (Kupisiewicz, 2009, s. 109).

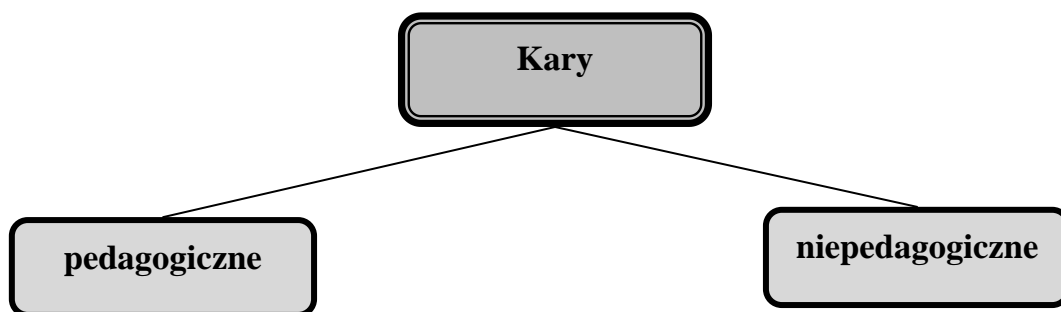
Karą w znaczeniu potocznym jest przeżyciem czegoś przykrego. W tym rozumieniu kara łączy dwa elementy: niepożądany czyn i karę jako nieprzyjemne przeżycie. Jak podaje Słownik pedagogiczny *jest to fizyczna lub psychiczna dolegliwość, która dotyka kogoś, kto naruszył ustalone normy lub reguły wyznaczające określone sposoby postępowania; dolegliwość ta może mieć charakter: nieunikniony (kara naturalna) lub celowy, zamierzony, np. kara kryminalna* (Kupisiewicz, 2009, s.75).

W literaturze psychologicznej i pedagogicznej spotykamy wiele klasyfikacji nagród. Irena Jundził dokonuje następującego podziału nagród:

- nagradzanie uznaniem i pochwałą – jest najczęściej stosowanym rodzajem nagradzania. Uznanie wyrażane dziecku musi być proporcjonalne do włożonego wysiłku i chęci. Wartość jej zależy od tego, kto jej udziela i w jakich okolicznościach. Jest tym bardziej cenna, im większy autorytet (w oczach dziecka) osoby, która pochwaliła. Kiedy wyrażamy uznanie dziecku za jego czyn lub postępowanie, musimy wyjaśnić dlaczego oraz podać określony powód.
- nagradzanie przez sprawianie przyjemności – istotą nagrody jest doznawanie przyjemności przez osobę nagrodzoną. Bardzo wiele zachowań może być miłych, a więc mogą stanowić nagrodę dla ucznia. Nagroda musi przede wszystkim sprawiać radość dziecku, a nie rodzicom czy nauczycielom. Ważnym warunkiem jest również wczuwanie się w psychikę dziecka i fantazjowanie.
- darzenie zaufaniem – jest to nagroda niezwykle pożądana przez dzieci, a jednocześnie mająca wysokie walory wychowawcze. Uczniowie, dzieci którzy wiedzą, że ich najbliżsi im ufają mają dobre samopoczucie, odczuwają swoją wartość, mają przedsmak uprawnionej samodzielności i dorosłości. Zaufanie polega również na zmniejszaniu kontroli nad wszystkim co robią, czym się zajmują, z kim się bawią. W stosunku do dziecka w wieku przedszkolnym niewielki może być zakres zaufania, gdyż wiąże się z nim poczucie odpowiedzialności, do czego nie jest jeszcze zdolne. W okresie dorastania chłopcy i dziewczęta ogromnie cenią zaufanie okazywane im przez rodziców i wychowawców.
- wspólne atrakcyjne spędzanie czasu wolnego – na przykład wycieczki krajoznawcze, obozy zimowe, wyjście do teatru, kina, na koncert.
- nagrody rzeczowe – są to nagrody chętnie przyjmowane przez dzieci. Nagroda rzeczowa to prezent za konkretną działalność lub określone postępowanie, dar zasłużony, a jego posiadanie kojarzy się z tym, za co był otrzymany.

W literaturze podział kar jest bardziej bogaty od klasyfikacji nagród. Dla potrzeb artykułu przyjęto typologię proponowaną przez Irenę Jundził:

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ochmański, 2001, s.36-42.

- kary pedagogiczne – kary nie poniżające godności karanego i karzącego, których celem jest poprawa postępowania dziecka. Należą do nich: kary naturalne, tłumaczenie i wyjaśnianie, odmawianie przyjemności, wyrażanie swojego smutku i zawodu, czasowe odebranie przyznanego przywileju.
- kary niepedagogiczne – są wysoce szkodliwe i mało skuteczne. Wśród nich wyróżniamy: kara fizyczna, straszenie, wyzwiska, krzyk, izolacja.

Nagrody są bodźcami wzmacniającymi postępowanie pozytywne. Tak rozumiane wyróżnienie spełnia wiele funkcji:

- *wyzwala czynny stosunek do obowiązków, do stawianych wymagań,*
- *utwierdza pożądane zachowania i potęguje wysiłek,*
- *mobilizuje do wielokierunkowej aktywności i działania,*
- *pobudza do pracy nad sobą, do ambicji i wytrwałości,*
- *przyczynia się do nabywania właściwych postaw do nauki i życia społecznego,*
- *pogłębia wiarę we własne siły, umiejętności, możliwości,*
- *umożliwia adekwatną ocenę siebie i innych,*
- *pozwala przezwyciężyć lęki, zahamowania i własne słabości,*
- *zaspokaja potrzebę uznania, sukcesu i znaczenia,*
- *wzmacnia poczucie bezpieczeństwa i przynależności,*
- *pogłębia więź uczuciową z osobą nagradzającą,*
- *uczy życzliwości, przyjaźni, miłości i innych pozytywnych cech osobowości*
(Ochmański, 2001, s.35).

Przedstawione powyżej zadania i funkcje nagród przekonują, że nagroda odgrywa bardzo ważną rolę w wychowaniu.

Karanie natomiast pełni dwie role, w dużym stopniu sprzeczne. Pierwsza polega na eliminacji zachowań, a druga zaś na wzroście częstotliwości ich wykonywania. W swej pierwszej roli karanie jest metodą, która ma wyłącznie wpływ negatywny na zachowanie. Prowadzić może do eliminacji niepożądanych form zachowania, nie jest w stanie doprowadzić do wytworzenia pozytywnych reakcji lub zachowań. Rola druga sprowadza się do ogólnego wzrostu pobudzenia, którego efektem ma być wzrost częstości, tempa wykonywanych czynności. Nagana udzielona uczniowi w pierwszym przypadku ma na celu zaniechanie wykonywanej przez niego czynności, np. ściągania. W drugim zaś przypadku prowadzić ma do większego wysiłku na rzecz szybszego i staranniejszego ich wykonywania, np. w przypadku zwrócenia uwagi na błąd.

Wśród najważniejszych warunków skuteczności nagradzania wymienia się następujące dyrektywy:

- zgodnie z teorią zachowania, zachowanie nagradzane i utrwalane możliwie często, ale nieregularnie, zostanie wyuczone i utrwalone najszybciej,
- należy wzmacniać jedynie przejawy zachowań pożądaných z wychowawczego punktu widzenia, zaś świadomie i celowo unikać nagradzania zachowań o charakterze destruktywnym; pożądane pod względem społecznym i moralnym wymagają wzmocnień bezpośrednio po ich zaistnieniu,
- stosowanie nagród wymaga taktu działania opartego na oczywistych kryteriach: za co i dlaczego otrzymuje się nagrodę,
- warunkiem skuteczności nagradzania jest przemyślane, nieszablonowe i zindywidualizowane, dobrane do wieku, sytuacji i zainteresowań dziecka stosowanie nagród,
- ważnym warunkiem efektywności nagród jest istnienie pewnej zależności dziecka od rodziców: u dzieci młodszych zależność ta jest dość duża, dlatego im dziecko młodsze, tym większe istnieją możliwości kształtowania pożądaných form zachowania,
- trzeba stwarzać dziecku odpowiednie warunki do przestrzegania zachowań, które chcemy nagradzać,
- należy wzmacniać pozytywną motywację do działania oraz zapobiegać motywacji nastawionej na nagrodę,
- nagradzać należy za dodatkowy wysiłek, nie należy natomiast nagradzać „na niby”, za coś niewymagającego wkładu pracy, wysiłku, aktywności,
- nagroda nie może wyzwalać zazdrości i rywalizacji, lecz pobudzać do wysiłku.

Wśród najważniejszych warunków skuteczności karania najczęściej wymienia się następujące:

- nie należy stosować kar poniżających godność człowieka, dziecka lub zadających mu cierpienie,
- kara skuteczna, spełniająca swe zadanie wychowawcze, hamująca negatywne postępowanie dziecka, musi w jego świadomości wiązać się z przeświadczeniem przekroczenia pewnej normy,
- kary są efektywne, gdy wiążą się z negatywnymi zachowaniami dziecka, z jego konkretnymi czynami, a dziecko uświadamia sobie ten związek,
- kara nie może być wyrazem zemsty na dziecku ani negatywnej postawy uczuciowej rodziców wobec niego, zdenerwowania, gniewu, zmęczenia,

- nie wszystkie negatywne zachowania dziecka powinny być karane, ponieważ czasem kara może je tylko umocnić,
- warunkiem skutecznego posługiwania się karami jest elastyczność w ich stosowaniu – zróżnicowanie rodzajów kar.

Stwierdza się, że najlepsze efekty daje łączne stosowanie nagród i kar, nieco gorsze uzyskuje się wtedy, gdy wprowadza się tylko nagrody, najgorsze zaś w przypadku stosowania samych kar. Nagrody i kary w praktyce wychowania powinny być stosowane razem. Najbardziej korzystne są takie układy sytuacji, w których zachowanie dziecka jest systematycznie karane, ale jednocześnie inne, kiedy pożądane zachowania również są systematycznie nagradzane. Warto jednak pamiętać, że nagrody są skuteczniejszym środkiem wychowawczym niż kary.

Bibliografia:

- Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., Słownik pedagogiczny, PWN, Warszawa 2009.
- Maciaszek J., Nagroda i kara w wychowaniu dziecka, CRZZ, Warszawa 1975.
- Ochmański M., Nagrody i kary w wychowaniu dzieci w młodszym wieku szkolnym, Warszawa 2001, WSPTWP.
- Piotrowiak E., Metody wychowania, WSP, Bydgoszcz 1993.